

УДК 37(092)

*Ганна Кудина,
аспірант Уманського державного
педагогічного університету
імені Павла Тичини*

ТВОРЧЕ ВИКОРИСТАННЯ М. М. МИРОНОВИМ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ К. Д. УШИНСЬКОГО

Автор ознайомлює читачів із сутністю, значенням та педагогічними ідеями двох відомих педагогів – К. Д. Ушинського і М. М. Миронова. У статті порушені і всебічно обґрунтовані проблеми створення підручників для початкової освіти, висвітлено погляди педагогів на проблеми освіти і виховання підростаючого покоління, визначено їх актуальність для сучасної школи.

Ключові слова: *К. Д. Ушинський, М. М. Миронов, педагогічна спадщина, підручники, початкова освіта, народність, світогляд.*

Автор знакомит читателей с сущностью, значением и педагогическими идеями двух известных педагогов – К. Д. Ушинского и Н. М. Миронова. В статье затронуты и всесторонне обоснованы проблемы создания учебников для начального образования, отражены взгляды педагогов на проблемы образования и воспитания подрастающего поколения, определены их актуальность для современной школы.

Ключевые слова: *К. Д. Ушинский, Н. М. Миронов, педагогическое наследие, учебники, начальное образование, народность, мировоззрение.*

The author acquaints readers with the essence, value and pedagogical ideas of two well-known teachers – K. D. Ushynskiy and M. M. Mironov. The article raises and thoroughly grounded problems of textbooks for primary education covers the views of teachers on issues of the younger generation education, defines the irrelevance to the modern school.

Key words: *K. D. Ushynskiy, M. M. Myronov, pedagogical heritage, textbooks, primary education, nationality, world outlook.*

Здобуття Україною державної незалежності і процес відродження національної самосвідомості на межі ХХ і ХХІ століть висувують на перший план як важливу умову суспільно-політичного розвитку країни питання про розбудову системи національної освіти, яка повинна спиратися на історичний досвід народу, на традиції національного виховання та навчання. Оновлена система освіти повинна увібрати все позитивне і віками випробуване українським народом.

У зв'язку з цим важливого значення набуває вивчення, аналіз, узагальнення і творче використання досвіду тих українських педагогів і

культурно-освітніх діячів кінця XIX – початку XX століття, які зробили вагомий внесок у розвиток вітчизняної педагогічної науки.

Чимало прогресивних ідей учених кінця XIX – початку XX століття не втратили своєї актуальності і в наш час. Ґрунтовне вивчення, широке висвітлення й творче використання їх спадщини на практиці забезпечить дотримання принципів єдності, спадкоємності та наступності поколінь у розвитку педагогічної науки. Звернення до першоджерел, які відображають надбання й традиції національної системи освіти в минулому, допоможе осмислити сучасне, віднайти провідні напрями подальшого розвитку української педагогіки.

На неоціненне значення творчого використання прогресивної педагогічної спадщини минулого нашими сучасниками вказував В. О. Сухомлинський. Він писав: «Можна без перебільшення сказати, що, якби не світло знань про минуле матеріального й духовного життя суспільства, про розвиток культури, науки, школи, системи освіти, педагогічної теорії, ми відчули б себе безпорадними, рухаючись навіпацки в темряві» [6, с. 62].

В контексті означеного ми спробували здійснити аналіз спадщини двох педагогів, учених та практиків, які в різні часи неодноразово зверталися до актуальних проблем педагогічної теорії та практики, зокрема, стосовно методики початкового навчання.

Ми не ставимо перед собою завдання детально проаналізувати усе те, що написали та зробили К. Д. Ушинський та М. М. Миронов. *Мета статті* – висвітлити деякі їх педагогічні погляди, визначити їхню актуальність для сучасної школи.

Видатний український педагог, методист з початкового навчання Микола Миколайович Миронов (1901–1998), працюючи над розробкою методики пояснювального читання, досліджував педагогічний спадок Костянтина Дмитровича Ушинського (1824–1871) – реформатора російської школи і засновника наукової педагогіки в Росії та Україні.

М. М. Миронов зазначав: «У літературній спадщині нашого великого вітчизняного педагога К. Д. Ушинського підручники для пояснювального читання займають дуже важливе місце. Роботі над створенням їх сам автор надавав величезного значення. Він писав: «Написати першу книгу після азбуки чи не найважче завдання в усій дидактиці» (Руководство к преподаванию по «Родному слову» стор. 50)» [4, с. 22].

Педагог неодноразово відмічав, що з методичного погляду підручники К. Д. Ушинського є «неперевершеним зразком шкільної читанки» [4, с. 22]. Вперше його підручники вийшли в 60-х роках XIX століття та мали величезний успіх. М. М. Миронов пояснював такий успіх перш за все тим, що книжки К. Д. Ушинського конкретно визначали зміст і обсяг початкового навчання і що зроблено це було з великою педагогічною майстерністю, свідомістю своєї мети, на високому літературно-художньому рівні.

У підручниках К. Д. Ушинського «Рідне слово» (1864 (книги I та II) і 1870 (книга III)) і «Дитячий світ» (1861) набули практичного вираження основні принципи його дидактики, зокрема, такі як поєднання завдань матеріальної і формальної освіти, зв'язку навчання з життям, принципи виховуючого навчання, врахування психологічних особливостей дітей та ін. Ці підручники були цінним джерелом початкових знань учнів про природу й людину, про мораль і значення праці, ознайомлення з різними видами трудової діяльності.

Матеріал підручників було підібрано й розміщено так, щоб спонукати учнів до самостійного розв'язування важких, але посильних завдань. «Рідне слово» понад 50 років було основним підручником російської початкової школи і видавалося 140 разів багатотисячними тиражами [1, с. 250–251].

Успіх цей пояснюється перш за все тим, що навчальні книжки К. Д. Ушинського відповідали історично назрілій потребі – конкретно визначити зміст і обсяг початкового навчання і, по-друге, тим, що зроблено це було з великою педагогічною майстерністю. Ґрунтовно вивчаючи педагогічну спадщину К. Д. Ушинського, М. М. Миронов доводив що підручники Костянтина Дмитровича є «фундаментом» для сучасної школи. Він виділив основні вимоги, які стоять перед шкільною книгою для читання:

1. Головною метою книги для читання є правильний розвиток у дитини мови («дара слова»), що є основою для вивчення рідної мови.
2. Ця мета здійснюється через наочне («предметне») навчання.
3. Одночасно книга для читання повинна давати дітям корисні їм відомості з основ наук і належне моральне виховання.
4. Матеріал книги піддається логічній обробці, що є основою розвитку мислення («розумова гімнастика»).
5. Книга дає учневі вправи, а також матеріал для повторення, тобто постійного відтворення того, що засвоєно, в дальшому процесі навчання [4, с. 23].

Микола Миколайович відмічав, що читанки Костянтина Ушинського є неперевершеним зразком послідовного обґрунтування розробки книги для шкільного читання, що повинні давати корисний багаж з різних галузей знань. В читанках К. Д. Ушинського весь матеріал є єдиною системою розвитку мислення та мови дитини.

Педагог вважав, що навчання може виконати освітні й виховні завдання лише при дотриманні трьох умов, зокрема, якщо: по-перше, воно буде пов'язане з життям; по-друге, буде побудоване у відповідності з природою дитини; і, нарешті, по-третє, якщо викладання ведеться рідною мовою учнів. Він вважав необхідним, щоб кожний навчальний предмет поряд із збагаченням пам'яті учнів реальними знаннями, привчав їх користуватися цими знаннями в житті.

К. Д. Ушинський прагнув будувати процес навчання відповідно до

природи й розвитку дітей. Першу умову цієї відповідності він вбачав у своєчасному початку навчання. «Якщо ви розпочинаєте взагалі вчити дитину раніше, ніж вона визріла для навчання або вчити її будь-якого предмета, зміст якого не відповідає їй ще за віком, то неминуче натрапите на такі перешкоди в її природі, які може подолати тільки час. І чим наполегливіше ви боротиметесь з цими перешкодами віку, тим більше завдасте шкоди вашому учневі», – писав педагог [1, с. 248].

Важливою умовою природодоцільного навчання К. Ушинський вважав сприяння вільного розвитку здібностей учнів з урахуванням специфічних особливостей цього розвитку на різних вікових ступенях, а також «відсутність надмірної напруженості й надмірної легкості» в навчанні. І ще одна вимога – це постійне ускладнення навчальної роботи в процесі загального зростання й розвитку учнів, але з тим, щоб не надірвати сили дитини, не затримати її розвитку і водночас не дати цим силам послабитися, «не давати їм заснути» [1, с. 248].

М. М. Миронов, вивчаючи підручники К. Д. Ушинського, дійшов висновку, що їхнім основним джерелом є народна творчість. Народність була невід'ємною рисою світогляду Костянтина Дмитровича Ушинського. Ідея народності в педагогічній системі Ушинського мала два глибоко пов'язаних у своїй єдності аспекти. З одного боку, К. Д. Ушинський вважав, що народ мусить бути господарем у справі виховання, як і в інших галузях культури, що виховання має відповідати потребам і інтересам народу. З другого боку, в самому процесі виховання ідея народності, як така, була, на думку К. Д. Ушинського, виховним чинником величезної педагогічної ваги. З цього приводу у своїй праці «О народности в общественном воспитании» (1858) він писав: «Є один тільки спільний для всіх природжений нахил, який завжди може розраховувати виховання, – це те, що ми зevamo народністю. Як немає людини без самолюбства, так немає людини без любові до батьківщини, і ця любов дає вихованню певний ключ до серця людини і могутню опору для боротьби з її поганими природними, особистими, родинними й родовими нахилами» [4, с. 25].

К. Д. Ушинський, який справедливо вважав, що народність з великою силою і яскравістю виявляється у народній творчості, зробив фольклор одним з основних джерел, звідки він черпав матеріал для своїх шкільних книг [4, с. 25].

Розробляючи свої читанки М. М. Миронов теж звертався до зразків народної творчості – казок, пісень, прислів'їв, вважаючи це кращим досвідом народної педагогіки і найдійовішим виховним засобом. Спираючись на досвід К. Д. Ушинського, педагог прагнув прищепити учням віру в світле майбутнє, гордість за радянських людей. Їх книги є могутнім засобом естетичного та морального виховання. В підручниках К. Д. Ушинського і М. М. Миронова наслідуються кращі традиції народної педагогіки. Це створює необхідні передумови для естетичного розвитку учнів, прищеплює дітям любов до художньої літератури, збагачує їх свідомість пізнанням відображеного в ній реального світу, стає міцним

фундаментом для глибокого і ґрунтовного засвоєння систематичного курсу літератури в наступні роки шкільного навчання [5, с. 46].

Враховуючи надбання К. Д. Ушинського і власний досвід М. М. Миронов виокремив такі основні вимоги до підручника з читання: відповідність змісту навчальної книги, виховним завданням; висока художня якість уміщених творів, які мають бути зразком літературної мови; зміст відібраних творів має давати дітям елементарні уявлення про життя природи, факти та явища географічного оточення та історії Батьківщини; добір матеріалів має відповідати дидактичній вимозі поступового ускладнення і зростання труднощів, з тим щоб кожен твір відповідав віковим особливостям учнів; забезпечити перші навички художнього читання; вміщення вказівок і порад, спрямованих на організацію самостійної роботи учнів; включення високохудожніх ілюстрацій та репродукції кращих картин, що зробить читанку важливим знаряддям естетичного виховання; забезпечення взаємозв'язку між читанками кожного класу; створення умов для поступового переходу від роботи з читанкою до самостійного читання учнями дитячих книг; ознайомлення учнів з найвидатнішими письменниками, основними літературними жанрами і прищеплення їм любові до літератури [3, с. 42–43].

У читанках М. М. Миронова втілені основні положення його праць з методики пояснювального читання. Микола Миколайович вважав, що робота з читанкою в початкових класах має на меті не лише навчити дітей свідомо, виразно, правильно читати, а й виховувати всебічно й гармонійно розвинену людину. Педагог розумів пояснювальне читання як основний метод розвитку мови та мислення на основі засвоєння елементарних знань про навколишню дійсність (природу, географічне оточення, виробничу діяльність, історію і сучасне життя) в дітей молодшого шкільного віку [1, с. 514].

Педагог наголошував, що, прищепивши любов до книги, ми відкриваємо перед дітьми цікавий світ пригод і подорожей, високих почуттів і великих ідей. Нагородою за це буде їхнє культурне та моральне зростання, підвищення успішності в школі, краща підготовка до майбутньої діяльності як будівників і громадян суспільства [2, с. 13].

Микола Миколайович Миронов відмічав, що саме з початкових класів учні привчаються любити літературу, зацікавлюються читанням дитячих книжок і доступних їм зразків класичної літератури, здобувають перші уявлення про жанри, стиль і художні прийоми, ознайомлюються з видатними письменниками. Читанка стає своєрідним «місточком» від класних занять до самостійного читання художньої літератури – могутнього засобу естетичного і загальнокультурного розвитку підростаючих поколінь [1, с. 514].

Під час щорічних республіканських оглядів підручників для початкової школи переважна більшість учителів вказувала на необхідність відбиття в читанці основних тем нашої успішності, тобто висловлювалися за читанку, складену за принципом тематичного зближення вміщеного в

ній матеріалу. І вони мали рацію. Тільки таким чином в підручнику для початкової школи можна відобразити багате подіями, різнобарвне, насичене глибоким змістом життя Батьківщини.

На думку М. М. Миронова, невірним є вміщення в читанці творів на різні теми розпорошено, без природного переходу від однієї теми до іншої. Читанка як книга повинна мати свою внутрішню логіку. Читачі приймають її як одне ціле. Крім того, в читанках слід забезпечити здійснення послідовності і систематичності у навчанні. Тому всі твори у читанці мають бути розташовані за тематичним принципом, з урахуванням основних календарних дат.

При цьому конкретне розміщення матеріалу кожної читанки має свої особливості залежно від віку учнів і програмних завдань, але в усіх випадках читанка повинна бути дійовим засобом ідейно-політичного розвитку учнів. У світлі цього завдання можна накреслити такі основні теми, які мають концентрично розгортатись з читанки в читанку:

- щасливе життя дітей, їх праця в школі і сім'ї;
- життя та героїчна праця людей;
- тяжке буття трудящих в умовах дожовтневого часу;
- боротьба народу за мир у всьому світі [3, с. 44].

В читанках не слід різко відокремлювати теми одну від одної. Найдоцільніше розташовувати матеріал так, щоб одна і та ж тема повторювалась, вірніше, в міру поступового ускладнення матеріалу розгорталась, і щоб кожний попередній твір був логічно зв'язаний з наступним. При цьому серед матеріалів кожної теми повинні бути твори складніші і легші, які дають дитині необхідний перепочинок (наприклад: пейзажі, байки, загадки, прислів'я) [3, с. 44–45].

Отже, найдоцільнішою визнавалася побудова читанки за ознаками тематичного зближення, тобто внутрішнього тематичного й ідейного зв'язку матеріалів. Кожна попередня тема мала бути логічно або хронологічно пов'язана з наступною. Твори розміщувалися за ознаками схожості їх змісту, спільної ідеї і послідовного логічного розвитку думок із твору в твір. Це давало учителеві можливість скласти змістовну і барвисту картину – цілу тему, а послідовно розвинувши цю тему і досягши усвідомлення її учнями, перейти до іншої, спорідненої, розгортаючи таким чином перед учнями цілу панораму найважливіших життєвих відносин і явищ.

Необхідною складовою навчальної книги М. М. Миронов називав методичні розробки, що включали: а) пояснення незрозумілих учнями слів; б) завдання, спрямовані на усвідомлення змісту творів; в) вправи для розвитку мови і мислення; г) засоби літературно-художнього розвитку учнів; д) поради для позакласного читання учнів [3, с. 45].

Обидва педагоги, М. М. Миронов і К. Д. Ушинський, наголошували, що важливим є підготовка висококваліфікованих педагогічних кадрів, таких, які б володіли відповідним рівнем загальноосвітніх знань, були б хорошими вчителями, вміли впливати своїм викладанням «не тільки на

збагачення розуму знаннями, а й на розвиток усіх розумових і моральних сил виховання» [7, Т. 2, с. 31]. При цьому кожний учитель мусить володіти не тільки вмінням викладати, але й мати характер, моральність і переконання, бо в початкових класах найбільший вплив має на учня особистість учителя. Так, К. Ушинський вказував на необхідність заснування учительських семінарів для підготовки вчителів.

В результаті ґрунтовного вивчення педагогічного спадку К. Д. Ушинського М. М. Миронов написав посібник для вчителів початкової школи та учнів педагогічних училищ «Методика пояснювального читання» (1957), в якому педагог-методист розкрив значення пояснювального читання, його предмет і джерела методики, подав відомості з історії розвитку методики удосконалення навичок читання в початковій школі.

Таким чином, два педагоги – К. Д. Ушинський та М. М. Миронов – вписали свої сторінки в історію вітчизняної педагогіки. Вони створили класичні педагогічні праці, стали ініціаторами педагогічної журналістики, першими вітчизняними педагогами-теоретиками, педагогами-публіцистами. Більшість із оригінально і нестандартно розроблених педагогами підходів щодо вирішення нагальних проблем виховання та розвитку дітей не лише не втратили актуальності, а навпаки – ще і очікують на реалізацію в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зайченко І. В. Історія педагогіки. Школа, освіта і педагогічна думка в Україні / Іван Васильович Зайченко // Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів : у 2 кн. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. – Кн. 2. – 1032 с.
2. Миронов М. М. Батьківські турботи. Роздуми про виховання дітей у сім'ї / Микола Миколайович Миронов. – К. : Тов. «Знання» УРСР, 1967. – 45 с.
3. Миронов М. М. Основні вимоги до читанки / Микола Миколайович Миронов // Література в школі. – 1958. – № 5. – С. 41–46.
4. Миронов М. М. Підручники К. Д. Ушинського / Микола Миколайович Миронов // Радянська школа. – 1945. – № 5–6. – С. 22–30.
5. Миронов М. М. Педагогічні вимоги до читанок / Микола Миколайович Миронов // Радянська школа. – 1962. – № 1. – С. 45–48.
6. Сухомлинський В. О. Ідея всебічного виховання в її історичному розвитку / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в 5-ти т. – К., 1978. – Т. 1. – С. 62.
7. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори : в 2-х. / К. Д. Ушинський ; пер. з рос. / редкол.: В. М. Столетов (голова) та інші. – К. : Радянська школа, 1983. – (Пед. б-ка). Т. 2. Проблеми російської школи / склав і підгот. до друку Е. Д. Днепров ; за ред. О. І. Пискунова (відп. ред.) та ін. – 359 с.